

An Overview of the Role and Place of Educational Programs (With an Emphasis on Higher Education) in Continuous/Sustainable Development

Mahbobeh Arefi

* Corresponding Author: Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: m-arefi@sbu.ac.ir

Abstract

Objectives: The education system of every society, especially at the level of higher education through the education of specialized human resources and capital, plays a fundamental and significant role in the continuous/sustainable development of every society in various dimensions such as transferring, making, and development of knowledge, technology, economic, cultural, social, health development, and expansion of interactions and relations at the national and international level, etc. The purpose of this study is to determine the role of educational programs with an emphasis on the higher education system in achieving the goals of continuous/sustainable development.

Materials and Methods: In this study, the library and review method was used with a critical approach, and some related documents and sources regarding the concepts and goals of continuous/sustainable development and related approaches and educational and higher education policies and programs (were reviewed).

Discussion and Conclusions: The subject under discussion has two important dimensions or variables, including educational programs as independent variables and continuous/sustainable development as dependent variables. Each of these concepts covers a wide range of dimensions and levels. The educational program is a comprehensive concept that every researcher should determine its limits and gaps based on the topic or issue and his field of study and discuss it accordingly. Theorists of human capital believe that the basis of continuous and sustainable development in different dimensions is realized by investing in education. Numerous researches have explained the effectiveness of investing in education in different countries on economic-social growth and development. Although in some studies, a considerable gap between investment in education and other dimensions of development such as economic and technological growth, culture, health, environment, etc. has been expressed but it has not led to a change in the rule and principles of the mentioned relationship. The effectiveness of educational programs in the matter of development requires the existence of a systemic, strategic, flexible, and comprehensive approach. Therefore, development is a systemic, inclusive, and dependent thing and it cannot happen only in one sector. Therefore, we can imagine the term life cycle for development that all its parts are connected and when a ring is separated from it, the whole cycle will be disturbed. Also by delving into the relevant texts, it was concluded that from another point of view, the term continuous development is better than sustainable development; it shows its nature which includes a kind of dynamics, transformative, and complete ones. With the same justification throughout the text, in this article, continuous development is introduced as synonymous with sustainable development.

Keywords: Continuous Development, Economic and Social Development, Educational Programs, Higher Education, Sustainable Development.

Arefi, M. (2023). An overview of the role and place of educational programs (with an emphasis on higher education) in continuous/sustainable development. *Journal of Management and Planning in Educational System*, 16(1), 49-64. doi: [10.48308/mpes.2023.103247](https://doi.org/10.48308/mpes.2023.103247)

Copyright: © 2023 by the authors. This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی

مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی

بهار و تابستان ۱۴۰۲

دوره ۱۶، شماره ۱ (پیاپی ۳۰)

صفحات: ۶۴-۴۹

DOI: [10.48308/mpes.2023.103247](https://doi.org/10.48308/mpes.2023.103247)

ISSN: [2423-5261](https://doi.org/10.48308/mpes.2023.103247)

E-ISSN: [2538-6344](https://doi.org/10.48308/mpes.2023.103247)

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۸/۱۷ بازنگری مقاله: ۱۴۰۱/۱۰/۱۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۷ چاپ مقاله: ۱۴۰۲/۱/۱

نگاهی اجمالی به نقش و جایگاه برنامه‌های آموزشی (با تأکید بر آموزش عالی) در توسعه مداوم / پایدار

محبوبه عارفی

* نویسنده مسئول: دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

m-arefi@sbu.ac.ir

چکیده

هدف: نظام آموزش و پرورش هر جامعه بخصوص در سطح آموزش عالی از طریق پرورش منابع و سرمایه‌های انسانی متخصص، نقش اساسی و قابل توجهی در توسعه مداوم/پایدار هر جامعه و ابعاد توسعه اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی، گسترش تعاملات و روابط در سطح ملی و بین‌المللی و... ایفا می‌نماید هدف از این مطالعه، بررسی و مشخص نمودن نقش و جایگاه برنامه‌های آموزشی با تأکید بر نظام آموزش عالی در تحقق اهداف توسعه مداوم / پایدار و نقد مفاهیم مربوط به آن است. **مواد و روش‌ها:** پدر این مطالعه از روش کتابخانه‌ای و مروری با رویکرد نقادی استفاده و در آن برخی اسناد و منابع مرتبط در خصوص مفاهیم و اهداف توسعه مداوم / پایدار و رویکردهای مربوط و برنامه‌ها و سیاست‌های آموزشی و آموزش عالی مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

بحث و نتیجه‌گیری: موضوع مورد بحث دارای دو بعد یا متغیر مهم شامل برنامه‌های آموزشی به‌عنوان متغیر مستقل و توسعه مداوم / پایدار، به‌عنوان متغیر وابسته است. هر کدام از این مفاهیم ابعاد و سطوح گسترده‌ای را در بر گرفته‌اند. برنامه آموزشی مفهومی وسیع و جامع است که هر محقق باید براساس و حیطه مطالعاتی خود، حدود آن را مشخص و بر آن اساس به بحث بپردازد. نظریه‌پردازان سرمایه انسانی بر این باورند که، بنیان توسعه مداوم و پایدار در ابعاد مختلف با سرمایه‌گذاری در امر آموزش تحقق می‌یابد. تحقیقات متعدد، اثربخشی سرمایه‌گذاری در امر آموزش کشورهای مختلف بر رشد و توسعه اقتصادی [اجتماعی] را تبیین نموده‌اند. گرچه در برخی مطالعات نیز، شکاف قابل تأملی ما بین سرمایه‌گذاری در امر آموزش و سایر ابعاد توسعه پایدار/مداوم بیان شده ولی منجر به تغییر قاعده و اصل ارتباط مذکور نشده است. تأثیرگذاری برنامه‌های آموزشی در امر مذکور، مستلزم وجود رویکرد سیستمی، راهبردی، انعطاف‌پذیر و آینده‌نگر و جامع نسبت به ابعاد چندگانه آن است. بنابراین، توسعه پایدار/مداوم، امری سیستمی، فراگیر و وابسته است و نمی‌تواند صرفاً در یک بخش اتفاق بیفتد. لذا شایسته است که اصطلاح چرخه حیات را برای آن تصور نمود چرا که تمام اجزاء آن به هم پیوسته است و وقتی حلقه‌ای از حلقه حیات جدا شود، کل چرخه دچار آشفتگی خواهد شد. هم‌چنین با کنکاش در واژگان مربوط این نتیجه حاصل شد که از یک دیدگاه عبارت توسعه مداوم بهتر از توسعه پایدار می‌تواند ماهیت آن را که دربردارنده نوعی پویایی است نشان دهد و آن را تکمیل نماید و با همین توجیه در سراسر متن این نوشتار توسعه مداوم مترادف با توسعه پایدار معرفی شده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش عالی، برنامه‌های آموزشی، توسعه اقتصادی و اجتماعی، توسعه پایدار، توسعه مداوم.

عارفی، محبوبه. (۱۴۰۲). نگاهی اجمالی به نقش و جایگاه برنامه‌های آموزشی (با تأکید بر آموزش عالی) در توسعه مداوم / پایدار. مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۱۶(۱)، ۶۴-۴۹. doi: 10.48308/mpes.2023.103247

Copyright: © 2023 by the authors. This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مقدمه

تحولات منجر به توسعه پایدار/مداوم در جوامع مختلف به عوامل بسیاری بستگی دارد. از جمله مهم‌ترین آن‌ها باید به نهادهای آموزشی یک جامعه اعم از رسمی و غیررسمی اشاره نمود که با ایفای نقش‌های گوناگون همچون انتقال دانش و میراث فرهنگی و تولید و توسعه دانش و تقویت روحیه پژوهشگری برای دستیابی به واقعیات و حقایق و بررسی و هدایت استعداد‌های بالقوه افراد در جهت رفع نیازهای افراد و جامعه اشاره نمود. با توجه به تفکر سیستمی، تحقق بخشیدن و ایفای نقش‌های مذکور، خود تابع عوامل متعدد درونی و بیرونی یک نظام آموزشی و هماهنگی همه اجزا آن در همه دوره‌های تحصیلی است و این امر یک زنجیره به هم پیوسته‌ای را تشکیل می‌دهد که انقطاع در هر کدام از حلقه‌های این زنجیره منجر به شکست و بروز آسیب‌های اساسی در مسیر تحقق اهداف و رسالت‌های نظام‌های آموزشی و به تبع آن منجر به هدر رفتن منابع جامعه خواهد شد. گرچه تحقق توسعه پایدار/مداوم از یک سو مستلزم هماهنگی و هم‌افزایی کل اجزا و خرده سیستم‌های یک جامعه اعم از اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، آموزشی، نظامی، بهداشتی، محیطی و ... از سوی دیگر مستلزم هماهنگی و هم‌افزایی اجزا درونی و ساختارهای هر کدام از خرده سیستم‌های مذکور است ولی بدون اغراق نقش نظام‌های آموزشی جوامع در این فرایند به نسبت سایر نهادها به واسطه نقشی که در تحقق و شکل‌گیری سرمایه انسانی ایفا می‌نمایند بیشتر و حساس‌تر است. بهره‌مندی و محافظت مفید و مؤثر از همه منابع هستی در گرو وجود سرمایه‌های انسانی است که از طریق نظام‌ها و برنامه‌های آموزشی و پژوهشی آن‌ها تحقق می‌یابند.

یک عامل اصلی در رشد و توسعه همه جانبه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی هر جامعه، همان‌طور که بارها و به‌طور مکرر در ادبیات علمی مربوط بیان شده است، سطوح بالای هر نظام آموزشی و به عبارتی دیگر آموزش عالی بوده است. اثرات آموزش عالی بر رشد و توسعه بخصوص در دو دهه گذشته بیشتر مورد توجه متخصصین و دولت‌ها در جوامع قرار گرفته است. استراژی اساسی در دهه اول قرن ۲۱ در آسیا، تحقق رشد و توسعه پایدار و جامع و هوشمندانه از طریق سرمایه‌گذاری در امر توسعه دانش و پژوهش و تقویت و رشد کمی و کیفی مؤسسات آموزش عالی آموزشی و پژوهشی بوده است (کیوا، ۲۰۲۲).

یکی از اساسی‌ترین رسالت‌های دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، ایفای نقش اثربخش در تولید و توسعه و انتقال دانش و پژوهش‌های تخصصی در رشته‌های گوناگون و پرورش و شکل‌گیری سرمایه‌های انسانی و توسعه ملی است. این امر مستلزم طراحی و ارائه برنامه‌های آموزشی مؤثر در جهت اهداف توسعه ملی البته با رویکرد فراکنشی است، بدین معنا که مدیران و سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان، با تحرک و پویایی لازم در سطوح عالی، میانی و اجرایی آموزش عالی و فرا آموزش عالی با اتخاذ سیاست‌ها و تصمیمات مناسب و به روز بتوانند برای رفع نیازهای کشور اقدام نمایند. هرگونه اقدام در مراحل مختلف طراحی و تدوین و اجرای برنامه‌ها در جهت اهداف توسعه مداوم/پایدار مستلزم درک ابعاد و پیچیدگی‌های مفهومی و عملی آن است. لذا در این نوشتار با هدف تحلیل و تبیین نقش برنامه‌های آموزش با تأکید بر نظام آموزش عالی در تحقق اهداف توسعه مداوم/پایدار، نخست به تبیین ابعاد نظری و مفهومی برنامه‌های آموزشی و توسعه با تأکید بر صفت مداوم و پایدار، حدود برنامه‌های آموزشی، مفهوم توسعه مداوم/پایدار، و دلیل بکارگیری صفت مداوم به جای صفت پایدار در این گفتار، روند تحول رویکرد توسعه مداوم/پایدار و ادبیات آن، اهداف توسعه مداوم/پایدار، تحلیل و نقدی بر اهداف توسعه مداوم/پایدار در سند ۲۰۳۰، رویکردها و سطوح ایفای نقش برنامه‌های آموزشی (آموزش عالی) در رابطه با اهداف توسعه مداوم/پایدار و سپس به ابعاد و نمونه‌های عملی از نقش و جایگاه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در توسعه پایدار و هم‌چنین چگونگی ایفای نقش آنان در این فرایند و در نهایت بحث و نتیجه پرداخته شده است.

روش‌شناسی پژوهش

روش بررسی در این مطالعه روش کتابخانه‌ای و مروری با رویکرد نقادی است که در آن به بررسی و تحلیل نظری و نقد محتوایی برخی اسناد و منابع مرتبط در خصوص مفاهیم و اهداف و رویکردها و برنامه‌ها و اسناد آموزش عالی در رابطه با توسعه پایدار در سطح ملی و بین‌المللی، پرداخته شده است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱- مروری بر مفاهیم برنامه آموزشی و توسعه مداوم/پایدار

وقتی صحبت از برنامه‌های آموزش عالی می‌نمائیم سوالی که ایجاد می‌شود این است که منظور کدام برنامه‌هاست؟ این عبارت مفاهیم و عبارات وسیعی را در خود جای داده است و در نتیجه این سؤال همچنان ادامه می‌یابد که وقتی سخن از برنامه آموزشی می‌نمائیم آیا باید از سطح رشته‌ها و تقسیم‌بندی رشته‌های تحصیلی و گسترش یا عدم گسترش رشته‌های تحصیلی سخن گفت، یا باید سطح برنامه‌های درسی هر رشته تحصیلی و ارتباط یا تعامل آن را با توسعه مورد بحث قرار داد؟ یا اینکه باید سطح برنامه‌های فوق برنامه دانشگاه را بررسی نمود که خود موضوعات و حیطه‌های گوناگون علمی، فرهنگی، اجتماعی، هنری و ... را در بر می‌گیرد؟ پس برنامه آموزشی مفهومی وسیع و جامع است که هر فرد محقق باید براساس موضوع یا مسأله و حیطه مطالعاتی خود، حدود و ثغور آن را مشخص و بر آن اساس به بحث بپردازد. با توجه به اینکه بحث پیش رو بحثی کلی است، لذا در این گفتار، این مفهوم دربرگیرنده‌ی مواردی است که مطرح شد و همه سطوح مذکور را در بر می‌گیرد.

اصطلاح توسعه مداوم از دو واژه توسعه و مداوم (پایدار)^۱ تشکیل شده است. مداوم (پایدار) یک صفت برای توسعه است. همان‌طور که گفته شد، این عبارت متغیر وابسته ما در این بحث است و تا زمانی که ابعاد، حیطه، مشخصات و ویژگی‌های آن بر ما مشخص نباشد، نمی‌توانیم نقش متغیر مستقل یعنی برنامه‌های آموزشی دانشگاهی را در آن مورد تحلیل و تبیین قرار دهیم.

توسعه مداوم (پایدار) و دلایل استفاده از صفت مداوم به جای صفت متداول پایدار در این گفتار

در منابع متعدد توسعه مداوم (پایدار) به صورت کم و بیش مشابهی تعریف شده است. به‌طور مثال تعریف مندرج در گزارش معروف آینده مشترک ما^۲ در برنلند^۳ در سال ۱۹۸۷ و همچنین طبق تعریف سازمان ملل متحد «توسعه مداوم (پایدار) توسعه‌ای است که به نیازهای نسل فعلی تحقق می‌بخشد، بدون آنکه در رفع نیازهای نسل آینده خللی وارد سازد یا توانمندی نسل‌های آینده را در رفع نیازهایشان دچار مشکل سازد (بلز اینر^۴، ۲۰۱۸)». با ملاحظه و جستجو در چندین فرهنگ لغت و سایر منابع، این عبارت یا اصطلاح را این‌گونه تعریف نموده‌اند: در سایت فرهنگستان زبان و ادب فارسی، همان توصیف مندرج در گزارش آینده مشترک ما قید شده و مبنا قرار گرفته است. در چندین فرهنگ تخصصی اقتصادی نیز دقیقاً همان توصیف ارائه شده است. در مراجعه به فرهنگ‌نامه‌های خارجی از جمله فرهنگ کمبریج، در واژه‌نامه انگلیسی و نیز آمریکایی آن، به‌طور جالب و قابل توجهی این جمله قید شده که: «عبارت توسعه مداوم (پایدار) تاکنون در فرهنگ لغات کمبریج تعریف نشده است. شما می‌توانید کمک کنید^۵ (دیکشنری کمبریج، ۲۰۲۰)». همین جمله سوالات ذهنی ما را در این مطالعه چندین برابر نمود. با ملاحظه تعریف عام و عدم توافق کامل در ارتباط با آن این امر را در ذهن ما ایجاد می‌نماید که آن تعریف جای بررسی و تأمل

1.Sustainable Development

2.Our Common Future

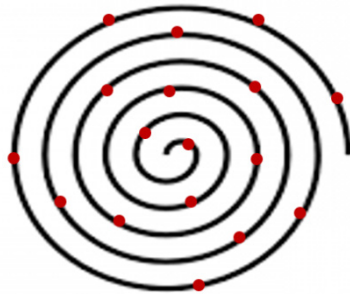
3.Brundtland

4.Blessinger

5..S.D isn't in Cambridge dictionary yet. You can help

بیشتری دارد، چرا که ما مدت زیادی است که با این موضوع مواجه بوده و در منابع متعدد علمی مربوط به توسعه نیز خوانده‌ایم که توسعه حتی بدون صفت مداوم (پایدار) نیز همین هدف را در خود داشته و دارد. پس سوال این است که چرا اصطلاحی به نام توسعه مداوم (پایدار) ایجاد شده است و صفت مداوم (پایدار) در اینجا به چه معناست؟ ممکن است با چندین پارادوکس مواجه شویم. در این بخش به منظور روشن‌تر شدن بحث، مفهوم توسعه را نیز بررسی می‌نمائیم.

واژه توسعه فرآیندی است که در آن فردی یا چیزی رشد می‌کند یا تغییر می‌کند و پیشرفته‌تر می‌شود.^۱ در واژه توسعه، پیشرفت، عمران، گسترش و وسعت دادن نیز مستتر است. در معنای خاص‌تر و تخصصی‌تر، توسعه، رشد و افزایش ظرفیت‌های تولیدی، اقتصادی، فیزیکی، انسانی، اجتماعی، فرهنگی، هنری و سیاسی است (استیفن گاف، ۱۳۸۹). در توسعه، نهادهای اجتماعی و نگرش‌ها متحول می‌شوند و توان بهره‌برداری از منابع موجود اعم از انسانی، مالی و فیزیکی به صورت مستتر و پویا افزایش می‌یابد و هر روز نوآوری جدیدی انجام خواهد شد (ماریان فلدمن و تتودورها حاجی میکایل^۲، ۲۰۱۴). بنابراین، توسعه امری سیستمی، فراگیر و وابسته است و نمی‌تواند صرفاً در یک بخش اتفاق بیفتد. لذا می‌توان اصطلاح چرخه حیات را برای توسعه تصور نمود که تمام اجزاء آن به هم پیوسته است و وقتی حلقه‌ای از حلقه حیات جدا شود، کل چرخه دچار آشفتگی خواهد شد. هر چه این حلقه‌ها به یکدیگر متصل‌تر و هماهنگ‌تر باشند، می‌توانیم نوعی هارمونی در آن ملاحظه کنیم که نتیجه آن: زیبایی بیشتر، آرامش بیشتر، نظم بیشتر، هماهنگی بیشتر، پویایی بیشتر و تعادل بیشتر خواهد بود. پس اگر در زمان حاضر کمتر شاهد این ویژگی‌های مذکور هستیم، باید بدانیم این چرخه حیات دچار مشکل شده است. در شکل ۱ این ارتباط به تصویر کشیده شده است.

شکل ۱. توسعه به مثابه چرخه حیات

بر این اساس است که در گردهمایی معروف رهبران جهان در سال ۲۰۰۰ میلادی تحت عنوان نشست هزاره، اهداف ذیل مطرح می‌شوند:

- ریشه‌کن کردن فقر مطلق و گرسنگی
- ترویج برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان
- کاهش میزان مرگ و میر کودکان
- بهبود تندرستی مادران
- مبارزه با ایدز، مالاریا و ...
- تضمین و حفظ محیط زیست طبیعی
- مشارکت جهانی برای توسعه

و اما واژه یا صفت متداول پایدار (معادل فارسی است که در برخی منابع و مراجع برای "ساستینبل"^۳ در نظر گرفته و استفاده شده است) از نظر نگارنده معادل فارسی چندان مناسبی نیست. واژه مذکور در

1. The process in which someone or something grows or changes and becomes more advanced
 2. Theodora Haji Michael & Maryann Feldman
 3. sustainable

فرهنگ‌نامه به‌عنوان «کیفیتی از بودن و هستی^۱» و نیز « قادر بودن به ادامه یافتن در طی یک دوره زمانی^۲» است. پس شاید بهتر باشد اگر بخواهیم معادل آن را بگوییم، از واژه و صفت مداوم استفاده نمائیم. یعنی توسعه مداوم، به جای توسعه پایدار. در واژه پایدار نوعی ثبات و نوعی حفظ کردن است و در واژه مداوم نوعی حرکت و حتی تحول و پویایی قابل ملاحظه است. لذا شاید بکارگیری واژه مداوم به‌عنوان معادل فارسی اصطلاح مذکور که در آن نوعی حرکت و پویایی است مناسب‌تر باشد. البته در هر دو صورت چه در معادل توسعه پایدار و چه در معادل توسعه مداوم، این صفات تأکیدی هستند و پارادوکس‌ها و سوالاتی را نیز ایجاد می‌نمایند. سوال این است که اگر در دل مفهوم توسعه، مداومت و پویایی وجود دارد که البته وجود دارد، پس این اصطلاح چیست و این تأکید بر چیست؟ اگر تأکید بر این است که توسعه مداوم باشد، باید بگوییم اگر توسعه مداوم نباشد توسعه نیست. بنابر تعریفی که قبلاً ارائه شد و اگر تأکید بر این است که در توسعه باید به دنبال تثبیت و حفظ کردن امری باشیم، باید بگوییم چه چیزی را باید در ضمن مداومت حفظ نمود؟ بدین ترتیب به‌عنوان نتیجه می‌توان توسعه را مداومت تحولی همراه با حفظ عناصر ضروری برای حرکت و تکامل همه‌جانبه دانست. در غیر این صورت چرخه حیات رو به نیستی خواهد رفت و دیگر واژه‌ای به نام توسعه را باید از واژگان حذف نمود.

۲- نگاهی به روند تحول رویکرد توسعه مداوم (پایدار) و ادبیات آن

در رابطه با توسعه دو دیدگاه کلی در منابع و ادبیات مربوطه قابل ملاحظه است. الف) دیدگاه فن‌محوری^۳ - انسان‌محوری^۴. البته شاید معادل بهتری نیز برای این واژه‌ها وجود داشته باشد.

ب) دیدگاه محیط طبیعی‌محور، که برخی آن را محیط‌زیست محور نیز ترجمه نموده‌اند، که به نظر نگارنده محیط طبیعی‌محور معادل بهتری برای واژه اکوسنتریک^۵ است.

در دیدگاه اول که رویکرد غالب است چند نکته مطرح می‌شود:

- با بکارگیری سازوکار مناسب در بازارکار می‌توان به بهبود رشد اقتصادی و کاهش فقر و نابرابری پرداخت.
- زمین منابع نامحدودی دارد و از طریق فناوری و علوم و سیاست‌های اقتصادی و جمعیتی مناسب می‌توان استانداردهای زندگی انسان را بهبود بخشید.

- رشد اقتصادی و پیشرفت‌های فناوری باعث ایجاد جهانی با جمعیت متعادل، کمتر آلوده و منابع غنی‌تر خواهد بود و هیچ شاهد تاریخی در اثبات به آخر رسیدن منابع وجود ندارد.

در واقع در این دیدگاه اعمال کنترل شدید انسان در مدیریت طبیعت و منابع آن به قصد برآوردن نیازهای بشر در حال و آینده مطرح می‌شود. طرفداران دیدگاه دوم که طبیعت‌محور است، بر دیدگاه اول انتقاد می‌کنند و می‌گویند در الگوی فن‌سالارانه، تمرکز و کاربرد فناوری در تمامی عرصه‌های زندگی بشر تشویق می‌شود و طبیعت مورد فراموشی قرار می‌گیرد. از نظر این گروه، رویکرد فن‌سالارانه نه تنها ارزش ذاتی انسان، بلکه ارزش ذاتی همه موجودات زنده را نادیده گرفته است. طبق دیدگاه طبیعت‌محور، علم و فناوری قادر به پاسخگویی تمام مسائل نیست. باید الگوهای زندگی هماهنگ با طبیعت را متصور شد و دیدگاه متفاوتی را نسبت به نقش بشر در رابطه با محیط طبیعی دنبال نمود.

به نظر می‌رسد که آلودگی‌های روزافزون محیطی کره زمین و روند نزولی طبیعت در رابطه با کل موجودات زنده باعث شده است که کم‌کم دیدگاه دوم مورد توجه بیشتر طرفداران طبیعت قرار گیرد و صاحب‌نظران متعددی در طی زمان به این نکته تأکید نمایند. به این ترتیب است که به تدریج ادبیات

1.The quality of being. Able to continue over a period of time

2.Able to be maintained or continued

3.Techno centric

4.Anthropocentric

5.Eco centric

توسعه مداوم (پایدار)، شکل می‌گیرد. با نگاهی به سیر تحول آن متوجه می‌شویم که خاستگاه اصلی آن توجه به حفظ منابع طبیعی است و کم‌کم سایر مؤلفه‌ها و موضوعات به آن اضافه شده‌اند و ادبیات آن تکامل یافته است. این تا جایی که حتی طرفداران و عاملان دیدگاه اول که دیدگاه غالب نیز به شمار می‌آید، برای عقب نماندن از این قافله و به اصطلاح حفظ ظاهر، در خیلی از کنفرانس‌های خود به ادبیات و شعارهای توسعه مداوم (پایدار) نیز استناد می‌نمایند. بسیاری از کشورهای پیشرفته، طبق گزارش یعنی انجمن بین‌المللی آموزش محیط زیست^۱ در مجله معروف "پلنت"^۲، ۲۵٪ کل جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند، در حالی که قسمت اعظم انرژی را مصرف می‌نمایند و اگر قرار باشد هر فردی در این کره و سیاره به این اندازه مصرف داشته باشد ما به دو سیاره بزرگ مانند زمین نیازمندیم.

در جدول ۱ به‌طور مختصر سیر تحول ادبیات توسعه مداوم (پایدار) و رویدادها و کنفرانس‌های مهم و قابل ملاحظه در این رابطه بیان شده است.

جدول ۱. نگاهی به سیر تحول ادبیات توسعه مداوم/پایدار^۲

ردیف	زمان	هدف
۱	قرون ۱۷ و ۱۸ میلادی در اروپا	مدیریت جنگل‌ها و امور محیط زیست طبیعی بکارگیری عاملان طبیعی
۲	۱۹۶۰ میلادی	نهیض محیط‌زیست (تأکید بر متناسب شدن سیستم‌های اقتصادی با سیستم‌های اکولوژیکی)
۳	دهه ۷۰ میلادی	فعالیت‌ها گسترش یافت، نهادها و سازمان‌های متعددی فعالیت‌های خود را آغاز و یا گسترش دادند. مانند ام.ای.تی ^۴ که از دهه ۷۰ فعالیت‌های خود را در این زمینه آغاز نمود.
۴	۱۹۷۲ میلادی	برگزاری کنفرانس محیط‌زیست ^۵ در استکهلم
۵	۱۹۸۰ میلادی	شکل‌گیری اتحادیه بین‌المللی محافظت از طبیعت ^۶ جزء اولین منابعی است که به اس.دی ^۷ اشاره کرده است.
۶	۱۹۸۷ میلادی	تشکیل اتحادیه جهانی ملل متحد برای محیط‌زیست و توسعه ^۸ در برنلند و گزارش معروف آینده مشترک ما.
۷	۱۹۹۲ میلادی	تشکیل کنفرانس در ریودوژانیرو با موضوع ساخت یک جامعه جهانی همراه با صلح و پایداری برای قرن ۲۱ و اعلام برنامه عمل (اعلامیه ۲۱) برای توسعه مداوم (پایدار) در سه بخش شامل: اطلاعات ^۹ ، تعامل ^{۱۰} ، مشارکت ^{۱۱} .

1.CEE

2.Planet

3.CD/ S.D/

4.MIT

5.Human Environment Conference

6.International Union for the Conservation of Nature (IUCN)

7.S.D

8.The United Nations World Commission for Environment and development

9.Information

10.Integration

11.Participation

ردیف	زمان	هدف
۸	۲۰۰۲ میلادی	برگزاری همایش توسط اتحاد جهانی برای توسعه پایدار/مداوم ^۱ در آفریقای جنوبی
۹	۲۰۱۲ میلادی	برگزاری کنفرانس در ریودوژانیرو توسط مؤسسه بین‌المللی برای حفاظت از محیط‌زیست طبیعت (ای.یو.سی.ان/) ^۲ این مؤسسه ۱۳۰۰۰ عضو دارد و متمرکز است بر حفظ تنوع زیستی و محافظت از طبیعت و تحلیل و تحقیق و اجرای پروژه‌های آموزشی برای تشویق و همراهی کل جوامع دنیا برای محافظت از طبیعت و کسب اطمینان از حفظ تعادل در استفاده از منابع طبیعی و حفظ اکولوژیکی پایدار.
۱۰	۲۰۱۵ میلادی	مؤسسه یوان ^۳ ، کل اعضای خود را فعال نمود و نتیجه آن اعلامیه ۲۰۳۰ بود که ۱۷ هدف را برای توسعه مداوم (پایدار) معرفی نمود، که توصیف‌کننده چالش‌های اساسی توسعه و انسان هستند (همان چالش‌های چرخه حیاتی که قبلاً مطرح شد). هدف کلی اعلامیه ۲۰۳۰ کسب اطمینان از زندگی برابر، صلح‌آمیز و پایدار روی کره زمین برای هر انسان، در حال و آینده است.

۳- اهداف هفده‌گانه توسعه مداوم (پایدار) مبتنی بر سند ۲۰۳۰

براساس منابع و اسناد مربوط، سازمان ملل در سال ۲۰۱۵ بر مبنای اعلامیه مورد توافق در کنفرانس ریودوژانیرو در ۲۰۱۲ اهدافی را مورد تأیید قرار داد که به‌طور مشترک تأکید شده بودند و بر آن اساس اعلامیه‌ای صادر شد که در آن اهداف هفده‌گانه ذیل بیان شدند (ا.لیکت، ج. هیس، ۲۰۱۸ و یونسکو^۴، ۲۰۱۷).

۱. پایان یافتن فقر در همه اشکالش در هر جا
۲. پایان دادن به گرسنگی، تحقق امنیت غذایی و بهبود تغذیه و ارتقاء کشاورزی پایدار
۳. سلامتی خوب و خوب زیستن: کسب اطمینان از سلامتی و ارتقاء زیستن برای همه، در همه سنین.
۴. آموزش با کیفیت: کسب اطمینان از آموزش با کیفیت و عادلانه و همه‌گیر و ارتقاء فرصت‌های یادگیری مداوم برای همه
۵. برابری جنسیتی: تحقق برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان و دختران
۶. آب پاکیزه و بهداشت: کسب اطمینان از مدیریت پایدار و قابل دسترس بودن آب و بهداشت برای همه.
۷. انرژی پاک و قابل دسترس: کسب اطمینان از انرژی‌های تمیز، پایدار، قابل اعتماد و فراهم کردن و در اختیار گذاشتن آن برای همه.
۸. کار شایسته و مناسب و رشد اقتصادی: ارتقاء رشد اقتصادی پایدار و فراگیر و استخدام و اشتغال کامل، ثمربخش و مفید.
۹. صنعت، نوآوری و زیربنای اقتصادی: ساختن زیربنای اقتصادی، ارتقاء صنعتی شدن پایدار و همه‌شمول و توزیع و تقویت نوآوری.
۱۰. کاهش عدم برابری: کاهش نابرابری در درون و میان کشورها.
۱۱. جوامع و شهرهای پایدار: شهرها و سکونت‌گاه‌های انسانی امن، پایدار و انعطاف‌پذیر.
۱۲. تولید و مصرف مسئولانه: کسب اطمینان از الگوهای تولید و مصرف پایدار.
۱۳. تاثیرات جوی: اقدام سریع و فوری در مبارزه با تغییرات منفی جوی و اثرات آن.

1. World Summit on S.D. (WSSD)

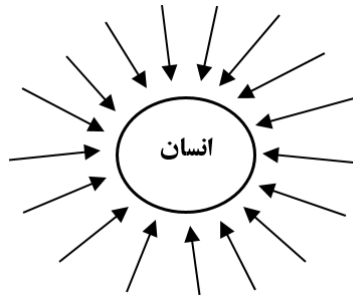
2. International Union for Conservation of nature (IUCN)

3. UN

4. A. Leicht, J. Heiss, 2018 & unesco, 2017

۱۴. زندگی زیر آب: محافظت کردن و استفاده پایدار از اقیانوس‌ها، دریاها و منابع دریایی برای توسعه مداوم (پایدار).
۱۵. زندگی روی زمین: حفظ، ذخیره و ارتقاء استفاده پایدار از اکوسیستم‌های خاکی و زمینی، مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی و حفظ زمین و خاک آن و متوقف کردن از بین رفتن تنوع زیستی.
۱۶. صلح و عدالت: ارتقاء جوامع دارای صلح و دسترسی به عدالت برای همه و ایجاد مؤسسات پاسخگو و مؤثر در همه سطوح.
۱۷. مشارکت برای اهداف: تقویت کاربرد و بهبود مشارکت جهانی برای توسعه مداوم (پایدار).

۴- تحلیل و نقدی بر اهداف هفده‌گانه توسعه مداوم (پایدار) توافق شده در سند ۲۰۳۰ آنچه در این هفده هدف مبنا قرار گرفته این است: همه چیز در خدمت انسان. به هر کدام از این اهداف نگاهی بیاندازید، محور اساسی همه آن‌ها انسان است که البته لازم است، ولی از نظر نگارنده کافی نیست و هم‌چنین پیامدهای منفی متعددی به دنبال خواهد داشت.

شکل ۲. محوری بودن نیازهای انسان در سند ۲۰۳۰

در واقع روح حاکم بر این اهداف، همان دیدگاه غالب انسان‌گرایانه یا فن‌گرایانه است که در آن صرفاً انسان به‌عنوان موجود زنده ارزشی ذاتی دارد. در صورتی که سایر موجودات زنده نیز دارای ارزش هستند، آن‌ها باید برای اینکه هستند باشند، نه برای اینکه صرفاً در خدمت انسان باشند. بنابراین، باید نگاهی مسئولانه‌تر به توسعه و چرخه حیات داشته باشیم. ما بیش از آنکه احتیاج داشته باشیم احساس نیاز می‌کنیم و این باعث مصرف‌گرایی بیش از اندازه و پیامدهای ناشی از آن شده و خواهد شد.

۵. رویکردها، سطوح و ابعاد عملی ایفای نقش/جایگاه برنامه‌های آموزشی (آموزش عالی) در رابطه با اهداف توسعه مداوم/پایدار

نقش آموزش عالی و برنامه‌های آموزشی آن را در خصوص توسعه و اهداف آن می‌توان با دو رویکرد فعال و فراکنشی و رویکرد انفعالی یا کنشی تصور نمود. بدیهی است از یک سو باید به اهداف مورد توافق در سطوح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و حتی محلی بپردازد. به‌طور مثال، باید اهداف مورد توافق هفده‌گانه در خصوص توسعه مداوم (پایدار) را مورد توجه قرار دهد و بر آن اساس برنامه‌ریزی نماید. اما این رویه کافی نیست، بلکه باید نقش خود را در سطح پیشرو بودن و تحول و تحلیل و توسعه اهداف مذکور نیز ایفا نماید. در واقع آموزش عالی باید در این مسیر نه صرفاً نقش مشارکت‌کننده که باید نقش رهبری و هدایت‌کننده را بر عهده داشته باشد. آموزش عالی با بهره‌گیری از الگو و تفکر سیستمی باید از درون دادها و سیستم‌های آموزشی قبل از خود و تحقق پیش‌بایست‌های مربوطه، اطمینان حاصل نماید و سپس با ارائه برنامه‌های آموزشی و یادگیری به ایجاد ارزش افزوده بپردازد. بی‌شک تحقق ارزش افزوده بدون کسب اطمینان از پیش‌بایست‌ها

مقدور نیست و همچنان که روز وید مطرح می‌سازد یادگیری برای حفظ و بهبود کیفیت زندگی نسل کنونی و نسل‌های آینده امری اجتناب‌ناپذیر است (رز وید، ۲۰۰۲).

برای روشن‌تر نمودن چگونگی ایفای نقش رهبری برنامه‌های آموزش عالی در رابطه با توسعه مداوم (پایدار) در چندین سطح می‌توان آن را مورد توجه قرار داد:

- ایفای نقش در سطح برنامه‌های اطلاع‌رسانی و افزایش آگاهی، توسعه ادراک و اصلاح نگرش منابع انسانی در سطح جامعه، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی.

این سطح بسیار وسیع و گسترده است و خود طیف قابل توجهی را تشکیل می‌دهد و می‌توان آن را در دو قسمت شامل جامعه به‌طور کلی و منابع انسانی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بیان نمود:

- در سطح جامعه، از مهم‌ترین بخش‌ها مدارس و به‌طور کلی نظام آموزش قبل از دانشگاه، اعم از مدارس ابتدایی و متوسطه هستند. که می‌توان با تدوین بروشورهایی در این رابطه و همچنین کمک به اصلاح برنامه‌های درسی آنان و اجرای برنامه‌های آموزشی متنوع و آموزش معلمان در این زمینه اقدام نمود. علاوه بر اطلاع‌رسانی لازم در سطح مدارس، باید در سطح عموم مردم و خانواده‌ها و سایر اقشار جامعه نیز اقدام نمود و این را نیز می‌توان از طریق انتشار بروشورهای عمومی، تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی آزاد برای مردم و تشویق آنان برای شرکت در این برنامه‌ها و حتی هماهنگی و همکاری با رسانه‌های عمومی و بخش‌های آموزشی در سایر نهادها مثل شهرداری‌ها و فرهنگسراها و ... اجرا نمود.

- یکی دیگر از سطوح مورد نظر در این بخش، سطح منابع انسانی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی است که این سطح نیز خود طیف متنوعی شامل دانشجویان، کارکنان در همه سطوح و اساتید و مدیران را شامل می‌شود و باید ابعاد متنوع و مختلف توسعه را در برگیرد چرا که توسعه مداوم (پایدار) صرفاً محافظت از منابع طبیعی نیست و ابعاد دیگر اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را نیز در بر دارد. این آگاهی صرفاً سواد زیست محیطی در معنای خاص نیست بلکه سواد زیست محیطی در معنای عام محیط است. کارکنان دانشگاهی از جمله منابع انسانی بسیار تأثیرگذار هستند و می‌توانند با دریافت آموزش مناسب، هم در محیط کارشان و هم در محیط‌های خانوادگی و اجتماعی تأثیرگذار باشند. پرداختن به همه ابعاد و اجزاء این سطح بحث گسترده‌ای را در بر خواهد داشت.

- دانشجویان بخش مهم و تأثیرگذار دیگری از منابع انسانی دانشگاه‌ها را تشکیل می‌دهند. در این زمینه می‌توان به رشته‌های تحصیلی و برنامه‌های درسی رسمی و برنامه‌های غیررسمی فوق برنامه‌ای دانشجویان اشاره نمود که از جایگاه قابل ملاحظه‌ای برای پرداختن به مباحث توسعه مداوم (پایدار) برخوردارند. رشته‌های تحصیلی و برنامه‌های درسی آن‌ها دو نقش ضمنی و آشکار دارند. در نقش ضمنی هر کدام از رشته‌های تحصیلی به نوعی با توجه به موضوعات‌شان به اهداف توسعه مداوم (پایدار) ارتباط پیدا می‌کنند، به‌طور مثال در نظام آموزش عالی فعلی ایران حدود ۱۱۲ عنوان رشته تحصیلی در علوم انسانی، ۱۹۳ عنوان رشته تحصیلی در علوم ریاضی و فنی، ۲۲۲ عنوان رشته تحصیلی در علوم تجربی، ۳۶ عنوان رشته تحصیلی در زیرمجموعه هنر و ۱۷ عنوان رشته تحصیلی در زیرمجموعه زبان‌ها قرار دارد. که هر کدام به نوعی با موضوعات و مقوله‌های مهم توسعه ارتباط پیدا می‌کنند. بنابراین، اضافه نمودن رشته خاصی که بتواند اهداف توسعه مداوم (پایدار) را به طور ویژه دنبال نماید مورد نیاز نیست و می‌توان با برنامه‌ریزی خاص در هر کدام از رشته‌های تحصیلی مذکور گام برداشت. بنابراین باید از ظرفیت‌های موجود در این رشته‌ها به نحوی استفاده نمود که بتوان با کارایی و اثربخشی قابل توجهی نه تنها به تحقق اهداف توسعه که در جهت توسعه و بهسازی اهداف آن اقدام نمود. در اینجاست که باید به نقش‌های آشکار آن‌ها پرداخته شود.

- برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران نظام آموزش عالی با راهبردها و راهکارهای متعدد می‌توانند در راستای ایفای نقش آشکار رشته‌های تحصیلی و برنامه‌های درسی آنان در تحقق اهداف توسعه اقدام نمایند، از

جمله می‌توان به این موارد اشاره نمود: تشویق و راه‌اندازی رشته‌ها و تحقیقات بین‌رشته‌ای در زمینه توسعه، تغییر و اصلاح بخشی از برنامه‌های درسی رسمی و محتوای یادگیری در همه مقاطع و در هر رشته تحصیلی با توجه به رویکرد و اصل فزاینده‌گی در سازماندهی محتوای برنامه‌های درسی با اولویت دادن مباحث و اهداف توسعه مداوم (پایدار) به صورت ترکیبی، به‌طور مثال می‌توان مبحثی با عنوان علوم تربیتی و آموزش دختران (که از مباحث و مقوله‌های مهم توسعه است) را در بین دروس و حتی به صورت پودمان‌هایی در مقطع کارشناسی دروس اصلی و عمومی و در مقاطع تحصیلات تکمیلی نیز در بین دروس اصلی و پایه هر رشته متناسب با آن رشته ارائه نمود. همچنین، بازنگری و اصلاح برنامه‌های درسی رسمی مبتنی بر سایر نیازهای کنونی همچون اشتغال و رفع بیکاری بسیار اهمیت دارد. همان‌طور که گفته شد، از جمله اهداف هفده‌گانه توسعه مداوم (پایدار)، مبارزه با فقر و بیکاری است. بیکاری فارغ‌التحصیلان خود دلایل متعددی دارد که تا حدی می‌تواند ناشی از عدم توجه به نیازهای بازار کار در خصوص دانش و مهارت‌های فارغ‌التحصیلان دانشگاه باشد. در کنفرانس‌های متعدد جهان در خصوص انتظارات از برنامه‌های آموزش عالی در مواجهه با پدیده بیکاری فارغ‌التحصیلان به مواردی اشاره شده است که در کتاب برنامه‌ریزی درسی راهبردی در آموزش عالی (عارفی، ۱۳۸۴) به‌طور مبسوط‌تر به آنان اشاره شده است ولی در اینجا به اختصار، به برخی از آن‌ها به شرح ذیل پرداخته می‌شود:

کنفرانس آموزش عالی برای قرن ۲۱، انجمن بین‌المللی دانشگاه‌ها، انجمن کارفرمایان در بریتانیا، در استرالیا، در نیوزیلند، ژاپن و فنلاند مواردی را مورد تأکید قرار دادند که اگر در برنامه‌های آموزش عالی مورد توجه قرار گیرد، می‌تواند منجر به افزایش دانش و مهارت‌های لازم در فارغ‌التحصیلان، برآورده ساختن انتظارات اجتماعی و در نتیجه جذب فارغ‌التحصیلان در دنیای کار و کاهش بیکاری و کاهش فقر و بروز برابری اجتماعی که هر دو از اهداف توسعه مداوم (پایدار) هستند بشود. از جمله ویژگی‌ها و انتظاراتی که با تأکید بیان شده است می‌توان موارد ذیل را مطرح نمود:

- توجه به پرورش توانایی‌های ارتباطی.
- توجه به پرورش تفکر خلاق و تفکر انتقادی و مهارت‌های تحلیل و حل مسئله.
- توجه به مسائل جامعه محلی، ملی و بین‌المللی همچون فقر، بی‌عدالتی، نابرابری، چالش محیط زیست و رشد جمعیت و مشکلات آن.
- توجه به موضوع حقوق بشر، دموکراسی، کثرت‌گرایی فرهنگی، فرهنگ صلح و آرامش.
- تقویت روحیه پژوهش
- توسعه دانش و پژوهش با رویکرد بین‌رشته‌ای.
- محافظت از هویت فرهنگی و ارزش‌های سنتی.
- توجه به پرورش کارآفرینی.
- توجه به توسعه آگاهی‌ها و درک داده‌های ریاضی.
- توجه به توسعه آگاهی‌ها و هوشیاری تاریخی.
- توجه به قدرشناسی از هنرها.
- پرورش روحیه ریسک‌پذیری و تغییر.
- پرورش توانایی رهبری.
- پرورش توانایی استفاده از تکنولوژی در سطح روز. این ویژگی در دنیای معاصر از اهمیت قابل توجهی برخوردار است (ترین جنسن، ۲۰۱۹)^۱
- پرورش روحیه کسب توانایی در استفاده از زبان‌های خارجی.
- پرورش کسب اطلاعات چند فرهنگی.
- پرورش روحیه بهبود مهارت‌های ارتباطی و کارگروهی، انعطاف‌پذیری، مسئولیت‌پذیری و خودانگیختگی.

• پرورش حس مسئولیت اکولوژیک.

با توجه به موارد مذکور می‌توان به این نتیجه رسید که یکی از راهکارهای رفع بیکاری و افزایش اشتغال به‌عنوان یکی از اهداف مهم توسعه این است که از یکسو باید به افزایش آگاهی‌ها و پرورش مهارت‌های مورد نیاز پرداخت ولی از سوی دیگر باید نحوه تفکر درباره اشتغال نیز تغییر یابد. جیسن فرید^۱ و همکارانش در کتاب معروف خود به نام "ری ورک"^۲ نیز به همین موضوع با عبارات بسیار ساده و واقعی اشاره دارند که در اینجا برخی از آن‌ها بیان می‌شوند:

«به کمتر از آنچه فکر می‌کنید نیاز دارید، لازم نیست دفتر کار داشته باشید، لازم نیست ذهن‌تان را صرف کاغذبازی کنید، لازم نیست افراد زیادی را استخدام کنید، به سرمایه‌گذار خارجی نیاز ندارید، شاید بهتر باشد رقیبان را نادیده بگیرید." ری ورک" در واقع تغییر دادن چیزی به منظور بهبود یا مناسب‌تر ساختن آن است. بنابراین، با این تعداد فارغ‌التحصیل و نیروی کار جوان و با وجود مسئله اشتغال، باید سنت‌شکنی کرد و حرکت کرد. لزومی ندارد یک محصول ایده‌آل بسازید، بلکه نیمی از یک محصول را بسازید. خیلی پایبند به جزئیات نباشید، شروع به ساختن چیزی کنید. از خودتان شروع کنید و اثرگذار باشید. برای داشتن کارایی، تصمیمات کوچک بگیرید، قهرمان نباشید و لیست‌های بلند بالا را کنار بگذارید. در ارتباط با رقیبان، نسخه‌برداری نکنید، اینکه آن‌ها چه می‌کنند مهم نیست. برای رسیدن به تکامل، اگر لازم است پاسخ منفی بدهید، در خانه خوب باشید و شور و شوق را با اولویت اشتباه نگیرید. تدریجی عمل کنید، از گمنام بودن استقبال کنید، یک شبه به موفقیت رسیدن افسانه است. در رابطه با استخدام بهتر است کارفرمایان آموزش رسمی را فراموش کنند، بهترین‌ها همه جا هستند، همه باید کار کنند، رزومه‌ها چندان جدی نیستند، از خیر افراد برجسته و فوق‌العاده بگذرید. در رابطه با کنترل خسارت‌ها همه اخبار بد را نمایان نکنید ولی از توانمندی و قابلیت‌های همه در خط مقدم استفاده کنید. در مورد فرهنگ باید گفت که با کارمندان مثل بچه‌ها رفتار نکنید، از سیاست‌گذاری عجولانه پرهیز کنید، بیش از آنچه هستید وانمود کنید و عبارت هر چه زودتر سم است».

جملات و نکات مذکور در واقع داشتن رویکردهای واگرا در خصوص مواجهه با مشکلات و مسائلی از جمله بیکاری و بحران اشتغال در جوامع است و البته می‌توان از آن در برخورد با سایر مسائل نیز بهره جست که البته بروز چنین نگرش‌هایی مستلزم ایجاد شرایط و فرصت‌های مناسب در جامعه و هم‌چنین در محیط‌های آموزشی است.

- یکی دیگر از اجزاء برنامه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها که می‌توانند نقش مهمی را در خصوص توسعه مداوم (پایدار) ایفا نمایند، سطح فعالیت‌های فوق برنامه است که نهادهای متعددی اعم از فرهنگی و اجتماعی متولی این‌گونه فعالیت‌ها در سطح دانشگاه هستند و از قابلیت‌ها و فرصت‌های قابل توجهی در این رابطه برخوردارند. اما آنچه از عملکرد این‌گونه نهادها در سطح مؤسسات آموزش عالی ایران قابل استنتاج است این است که چندان از فرصت‌ها و قابلیت‌های موجود در این رابطه استفاده نشده است. به‌طور مثال چرا نباید روزی به نام روز سبز، یا روز حفاظت از طبیعت در دانشگاه‌ها وجود داشته باشد، تنها روز درختکاری است که آن هم محدود است در صورتی که باید این فعالیت‌ها نهادینه شوند و همگان اعم از مسئولین، مدیران میانی، رؤسای واحدها، کارکنان، اساتید و دانشجویان به‌طور خودجوش و فعال در آن سهیم شوند و بسیار آشکار و تأثیرگذار ارائه شوند.

- یکی دیگر از سطوحی که می‌توان در آن به ایفای نقش مؤثر در پیگیری و تحقق اهداف توسعه پرداخت، سطح برنامه‌های به اصطلاح پشتیبانی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی است که از اهمیت قابل توجهی در این زمینه برخوردارند و این به حدی است که می‌تواند در چگونگی عملکرد در سطح اول

1. Jason Fried

2. Rework

که قبلا به آن اشاره شد تأثیرات قابل توجهی داشته باشد. از جمله فعالیت‌های آن می‌توان به اختصار موارد ذیل را مطرح نمود:

- داشتن برنامه‌های مداوم و منظم در کاهش زباله‌ها و صرفه‌جویی در مصرف انرژی و استفاده از انرژی‌های جایگزین و برنامه‌های بازیافت.
- در نظر داشتن دفتر، دبیرخانه یا نهادی در سطح دانشگاه به منظور ایجاد حرکت و پویایی و فعالیت در این راستا و نظارت بر انجام فعالیت کل سیستم در جهت تحقق اهداف توسعه. می‌توان مرکز یا مراکزی را به‌عنوان مرکز توسعه مداوم (پایدار) در دانشگاه‌ها تأسیس نمود.
- پیوستن به مجامع بین‌المللی هم‌چون یو/ال/اس/اف، آی/ایو و ای/یو/اسی/ان^۱ و ارتقاء فعالیت‌ها و فعال شدن و ایفای نقش در آنان.

- بدیهی است بدون نهادینه شدن، حفظ، حرکت و پویایی در این مسیر مقدور نیست. یونسکو به‌عنوان یک سازمان بین‌المللی از سال ۱۹۷۵ برنامه‌های آموزشی در خصوص محیط زیست بین‌المللی را در مجامع علمی بین‌المللی معرفی نموده و انواع فعالیت‌های آموزشی مؤثر را در این خصوص به مشارکت‌کنندگان ارائه نموده است (گزارش مطالعه آموزش عالی برای توسعه پایدار، یک مطالعه سیستماتیک، ۲۰۲۰).^۲ مؤسسات دیگر همچون یو/ال/اس/اف^۳ که در سال ۱۹۹۲ تأسیس شده است در این رابطه بسیار فعال بوده و رسالت آن حمایت از توسعه مداوم با متمرکز نمودن آن در تدریس، تحقیق و فعالیت‌های دیگر در کالج‌ها و دانشگاه‌های سراسر دنیا و انتشارات در این رابطه است. این انجمن دبیر بیانیه‌ای معروف به «ده نکته، برنامه عمل» است که بیش از ۳۵۰ رئیس دانشگاه از ۴۰ کشور آن را امضاء کرده‌اند و خود را متعهد به انجام فعالیت‌های رسمی هدفمند برای کمک به تحقق اهداف توسعه نموده‌اند (یو/ال/اس/اف، ۲۰۱۹). از جمله دانشگاه‌هایی که در ایران به‌طور خاص به آن پیوسته و فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی خود را آغاز نموده‌اند می‌توان طبق اطلاعات موجود در سایت انجمن مذکور به مرکز تحقیقات زنان^۴ دانشگاه الزهراء و مؤسسه تحقیقاتی علوم اقتصادی^۵ دانشگاه علامه طباطبایی اشاره نمود که به نظر می‌رسد تعداد دانشگاه‌های ایرانی که در آن عضو هستند، بسیار محدود است.

- در راستای تحقق بخشیدن به اهداف توسعه مداوم (پایدار) در سطح بین‌المللی، مؤسسات و انجمن‌های بین‌المللی دانشگاهی متعدد دیگری نیز فعالیت می‌نمایند. از جمله، انجمن بین‌المللی دانشگاهی^۶ که به‌طور ویژه از سال ۱۹۹۳ فعالیت‌های گسترده‌ای را در حیطه آموزش و پژوهش در رابطه با توسعه مداوم انجام داده است. هم‌چنین مرکزی به نام مرکزی برای آینده پایدار^۷ نیز در این رابطه بسیار فعال است و استیون استرلینگ^۸ استاد معروف آموزش برای توسعه مداوم نیز در این مرکز فعالیت می‌نماید. مؤسسه معروف دیگری نیز تحت عنوان "آموزش عالی و پژوهش برای توسعه مداوم (پایدار)"^۹ از سال ۱۹۹۳ فعالیت خود را در این زمینه شروع کرده است. علاوه بر مؤسسات مذکور نهادهای دیگری نیز در سطح بین‌المللی در این رابطه فعالیت می‌نمایند و بودجه‌های خاصی از سوی دولت‌های ذی‌ربط به فعالیت‌های آموزشی و

1. IUCN, IAU & ULSF

2. Higher education for S.D, a systematic review

3. The Association of University Leaders for a Sustainable Future (ULSF)

4. Women Research Center

5. Research Institute of Economic Sciences

6. The International Association of Universities (IAU)

7. Centre for Sustainable Future (CSF)

8. Steven Sterling

9. (HESD) Higher Education and Research for Sustainable Development

پژوهشی آنان تعلق گرفته است. بی‌شک تبادل اطلاعات و تجربیات دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ایران با مؤسسات مذکور در سطح بین‌المللی می‌تواند نقش بسزایی در تدوین برنامه‌های رسمی و غیررسمی آموزشی و ایجاد تحول و پویایی بیشتر در راستای حرکت مؤثر به سوی توسعه مداوم ایفا نماید.

بحث و نتیجه‌گیری

توسعه پایدار چیزی نیست جز همان توسعه در معنای جامع خود که اگر به اهدافش برسد در واقع به همان اهداف توسعه مداوم (پایدار) خواهد رسید. توسعه مداوم یعنی مداومت توسعه در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ... همراه با پایدار بودن ارزش‌های الهی، اخلاقی، انسانی و قائل شدن ارزش ذاتی برای کل کائنات و موجودات. در غیر این صورت توسعه نقض غرضی بیش نخواهد بود. پس باید به مداومت توسعه اقتصادی، علمی، فرهنگی، هنری، سیاسی، اجتماعی، جغرافیایی و اکولوژیک با حفظ محیط طبیعی و حفظ ارزش‌های الهی- انسانی و اخلاقی پرداخت.

آموزش یا برنامه‌های آموزشی از چند بعد می‌توانند نقش مؤثری در این زمینه ایفا نمایند. آموزش می‌تواند از طریق ارتقاء و بهبود آموزش‌های اساسی، تغییر و اصلاح رویه‌ها و برنامه‌های جاری، بهبود آگاهی و ادراک عمومی و بهسازی در سطح سازمان‌های مختلف بسیار اثربخش باشد (گزارش اتحاد جهانی آموزش برای توسعه پایدار، ۲۰۲۰)^۱ و البته این امر مستلزم همکاری و اشتراک مساعی بین بخش‌های مختلف دولتی و خصوصی و حتی مجامع محلی است (مگنوس بنگسون، آلفردسون، کوهن، لورک، شرودر، ۲۰۱۸)^۲. پس از اجلاس ریودوژانیرو از سال ۱۹۹۲ تاکنون توجه به نقش آموزش و بهسازی منابع انسانی و توسعه درک عمومی از مسائل توسعه مداوم از مهم‌ترین اهداف مسئولین جوامع مختلف در نظر گرفته شده است و در این بین نقش آموزش عمومی و آموزش عالی و تربیت و بهسازی معلمان و دانشجویان در سراسر دنیا از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار هستند (ویلیام اسکات و استفن گواف، ۲۰۰۲). کشورهای پیشرو با طراحی و اجرای برنامه‌های متعدد به ایفای نقش فعال خود پرداخته‌اند. به‌طور مثال می‌توان به طرح و جایزه مشترک کشور ژاپن و سازمان یونسکو اشاره نمود. یونسکو با همکاری کشور ژاپن از سال ۲۰۱۵ جایزه‌ای را برای طرح آموزش برای توسعه مداوم / پایدار در نظر گرفته است. در این طرح نقش نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف در ابعاد محیطی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی توسعه مداوم / پایدار مورد بررسی و بر آن اساس تصمیم‌گیری می‌شود. در سال ۲۰۱۹، این طرح مورد بازنگری هیئت اجرایی آن قرار گرفته است و یک دوره یا فرصت شش ساله مابین سال ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۵ در خصوص بررسی نقش نظام‌های آموزشی کشورها در توسعه مداوم / پایدار و تصمیم‌گیری برای اختصاص جایزه مذکور مد نظر قرار گرفته است (یونسکو، ۲۰۲۱). دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در سطح ملی و بین‌المللی می‌توانند در دو سطح عمده شامل سطح ارائه برنامه‌های آموزشی رسمی و غیررسمی (برای جامعه در معنای عام بخصوص برای مدارس از ابتدایی تا متوسطه و برای سایر اقشار جامعه و همچنین برای منابع انسانی در دانشگاه‌ها) و سطح برنامه‌های پشتیبانی، با راهکارها و برنامه‌های مناسب به ایفای نقش رهبری و هدایت‌کننده و نه صرفاً مشارکت‌کننده در این راستا بپردازند. آموزش عالی باید مسائل و موضوعات توسعه مداوم (پایدار) را در همه جنبه‌های تدریس، تحقیق و خدمات و پشتیبانی تلفیق نماید و دانشجویان، کارشناسان، اساتید و جامعه را به دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌هایی مجهز نماید که بتوانند توسعه مداوم را تقویت نمایند. آنان باید به مهارت‌های تفکر انتقادی و خلاق و مهارت‌های یادگیری بین‌رشته‌ای و نظام ارزشی دیدن خود و دیگران و

1. development, 2020 Un decade of education for sustainable

2. Bengsson., Alfredsson, E., Cohen, M., Lorek, S. and Shroeder ,Magnus

3. William Scott & Stephen Gough

4. unesco

جهان و طبیعت به صورت یکپارچه، مجهز شوند. این امر نه تنها در سطح محلی و ملی، که باید در سطح بین‌المللی و جهانی اعمال شود. چراکه رفع مسائل جهانی مستلزم عمل جهانی است.^۱

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی باید با اولویت قایل شدن به برنامه‌های راهبردی در ابعاد مختلف علمی، فرهنگی و... در جهت افزایش مزیت‌های رقابتی خود در صحنه ملی و بین‌المللی فعالیت نمایند (حسینی لرگانی و همکاران، ۱۴۰۰). در نظام آموزش عالی ایران موانع متعددی در رابطه با تعاملات بین‌المللی وجود دارد که می‌توانند در عدم تحقق اهداف توسعه مداوم تأثیرگذار باشند. ترسلی و همکاران در مطالعه خود به موانع فردی و سازمانی، چالش‌های ملی و فراملی و مصادیقی همچون ناکافی بودن انگیزه‌ها، مشکلات در خصوص توانایی‌های ارتباطی/زبانی، حمایت‌های ناکافی مسوولین دانشگاه‌ها و... اشاره نموده‌اند (ترسلی و همکاران، ۱۴۰۱). با توجه به اهمیت و ضرورت راهبردی این موضوع، باید شتابان عمل نمود. طبق گزارش ۲۰۱۹، ایران در شاخص‌های اچ‌دی^۲ را در بین ۱۵۰ کشور رتبه ۶۵ را دارا شده است (گزارش بین‌المللی شاخص توسعه انسانی^۳، ۲۰۱۹). از آنجایی که این شاخص بسیار مهم است و مؤلفه‌های آن نقش بسزایی در تحقق اهداف توسعه مداوم (پایدار) دارند. بنابراین، آموزش عالی ایران باید با سرعت شتابنده‌ای در این زمینه به ایفای نقش بپردازد و به سهم خود در بهبود روزافزون و مداوم و حفظ آرامش، زیبایی، نظم، هماهنگی، تعادل و پویایی بیشتر در چرخه حیات کل جهان، منطقه و ایران مؤثر واقع و با توجه به مجموع قابلیت‌های بالقوه اعم از منابع انسانی و طبیعی ارزشمندی که در کشور ایران وجود دارد از موقعیت بهتر و شایسته‌تری در این زمینه برخوردار شود.

References

منابع

- Abelha, M., Fernandes, S., Mesquita, D., Seabra, F., & Ferreira-Oliveira, A. T. (2020). Graduate employability and competence development in higher education—A systematic literature review using PRISMA. *Sustainability*, 12(15), 5900.
- Agbedahin, A. V. (2019). Sustainable development, Education for Sustainable Development, and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Emergence, efficacy, eminence, and future. *Sustainable Development*, 27(4), 669-680.
- Arefi, M. (2005). *Strategic curriculum development in higher education*, Tehran. Shahid Beheshti University, Jahad Daneshgahi
- Bengtsson, M., Alfredsson, E., Cohen, M., Lorek, S. and Shroeder, P. (2018). Transforming Systems of Consumption and Production for Achieving the Sustainable Development Goals: Moving Beyond Efficiency. *Sustainability Science*.
- Blessinger, P., Sengupta, E., & Makhanya, M. (2018). Higher education's key role in sustainable development. *University World News*, 519.
- Brundtland, G. H. (1987). Our common future—Call for action. *Environmental Conservation*, 14(4), 291-294.
- CEPAL, N. (2002). Report of the Regional Preparatory Conference of Latin America and the Caribbean for the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, South Africa, 2002), Rio de Janeiro, 23-24 October 2001.
- Conceição, P. (2019). Human development report. 2019: beyond income, beyond averages, beyond today: inequalities in human development in the 21st century.
- Feldman, M., Hadjimichael, T., Lanahan, L., & Kemeny, T. (2016). The logic of economic development: A definition and model for investment. *Environment and Planning C*:

1. Global problem requires global action
2. HD (Human Development)
3. Human development report, (UNDP)

- Government and Policy*, 34(1), 5-21.
- Fried, J., & Hansson, D. H. (2010). *Rework*. Currency.
- Glavič, P. (2020). Identifying key issues of education for sustainable development. *Sustainability*, 12(16), 6500.
- Gough, S., & Scott, W. (2008). *Higher education and sustainable development: Paradox and possibility*. Routledge.
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/2020>
- https://en.wikipedia.org/wiki/International_Union_for_Conservation_of_Nature
- Hosseini Lergani, Seideh Maryam, & Mojtabazadeh. (2021). Design and validation of educational quality model for universities in the country. *Management and planning in educational systems*, 14(2), 221-258.
- Jensen, T. (2019). Higher education in the digital era. The current state of transformation around the world. *International Association of Universities*, 2019, 28-42.
- Lanahan, L. Economic Development: A Definition and Model for Investment Maryann Feldman* Theodora Hadjimichael** Tom Kemeny^.
- Leicht, A., Heiss, J., & Byun, W. J. (2018). *Issues and trends in education for sustainable development* (Vol. ۰). UNESCO publishing.
- Miyazawa, I., & Zusman, E. (2015). A quantitative analysis of the effect of governance on the millennium development goals (MDGs): implications for the post-2015 development agenda. *Institute for Global Environmental Strategies Discussion Paper*, (2014-02).
- Qi, D., Ali, A., Li, T., Chen, Y. C., & Tan, J. (2022). An empirical analysis of the impact of higher education on economic growth: The case of China. *Frontiers in Psychology*, 13.
- Research Institute of Economic Sciences, (2018) Allameh Tabatabaee University, Sustainable development goals, *Formal report*.
- Rieckmann, M. (2017). *Education for sustainable development goals: Learning objectives*. UNESCO publishing.
- Scott, W., & Gough, S. (2002). Re-orienting teacher education to address sustainability: Reporting on a UNESCO initiative. *Planet*, 8(1), 7-8.
- Tersali, Qasimzadeh Alishahi, Yarmohammadzadeh, & Peyman. (2022). Identifying and presenting the model of obstacles and challenges of international interactions of academic staff members of Tabriz University. *Management and planning in educational systems*, 15(2).
- Wade, R. (2002). Sustainable development education and Curriculum 2000. *Planet*, 8(1), 4-7.
- Wals, A. E. (2012). *Shaping the education of tomorrow: 2012 full-length report on the UN decade of education for sustainable development*. Unesco.
- WCED, S. W. S. (1987). World commission on environment and development. *Our common future*, 17(1), 1-91.
- Women Research Centre (2018), Alzahra University, Sustainable Development goals, *Formal report*.
- Wu, Yenchun & Shen, Ju-Peng. (2016). Higher education for sustainable development: a systematic review. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 17. 633-651. 10.1108/IJSHE-01-2015-0004.
- Yassin, A. (2021). UNESCO-Japan Prize on Education for Sustainable Development-User Guide-for NGOs in official partnership with UNESCO